

work of expert boards. Their task was to help the Ministry of Education in providing schools with textbooks in different subjects. The functioning of publishing houses in bookprinting is researched. It was settled that the problem has not become the object of comprehensive scientific researches yet. The investigator analyses preconditions of establishment and organizational principles of publishing houses, which functioned in the period of Skoropadsky Hetmanatin, defines the peculiarities of publishing system formation and describes its structure, finding out the leading publishers. It was mentioned that the status of the Ukrainian school directly depended on supply with textbooks, manuals and appropriate outfit that were necessary for school education. Publishing houses attached significant importance to solving this problem. The researcher makes the historical-scientific analysis of publishers' material and technical base, examines personnel of publishing industry, specific character of its forming and system of preparation and exposes the market aspect of publishing houses activity. Withal the author ascertains the influence of authority on contents, social purpose and subject-matter of book production, shows the impact of Ukrainization on publishing houses activity, and also presents special feature of publishing textbooks organization.

Key words: Ukrainian school, textbooks, publishing house, publishing department, expert board, publishing, Ministry of Education.

Отримано: 15.10.2014

УДК 94(477.4)«19»:061.22(1-22):352/354

Г. Г. Кучеров

СІЛЬСЬКІ «ПРОСВІТИ» І МІСЦЕВА АДМІНІСТРАЦІЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН

У статті досліджено питання взаємодії сільських «Просвіт» і місцевих адміністрацій Правобережної України періоду держави П. Скоропадського. Зокрема, відображено процес формування нових органів влади на місцях і приходу до влади прибічників гетьманату.

Проаналізовано протиріччя між політикою влади та діяльністю сільських «Просвіт». Так, на основі джерел, а саме часопису «Нова Рада», доведено, що просвітницькі організації зазнавали утисків із боку місцевих адміністрацій. Одними із перших під прес влади пострапили вчителі. Австро-угорські та німецькі війська і окупаційна адміністрація, які перебували в Україні, були не зацікавлені в розвитку просвітництва, а тому вони строго регламентували і обмежували діяльність товариств. Як наслідок – на місцях політика гетьмана П. Скоропадського викликала протест із боку селян.

З'ясовано, що через протидію місцевих владних структур просвітяни звернулися по допомогу до центральних органів влади. Сільські «Просвіти» змушені були просити у департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти і мистецтва та інших органів влади вжити заходів для покращення їх роботи. Представники державного апарату М. Василенко, С. Русова намагалися сприяти розвитку просвітництва.

Розглянуто роботу II Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» загалом, а також доповідь М. Ярмоленка про матеріальне і правове становище просвітницьких товариств зокрема, у якій відзначено, що

руйнування зазнавали як не зареєстровані, так і зареєстровані осередки. Зроблено висновок, що важливими у роботі форуму стали постанови про необхідність негайного припинення втручання органів гетьманської адміністрації у просвітницьку діяльність, про неможливість внесення обмежень щодо діяльності «Просвіт», їхніх зборів, читань тощо.

Ключові слова: «Просвіта», Правобережна Україна, Гетьманат, місцева адміністрація, просвітяни, діяльність, товариство, осередок.

Сьогодні діяльність товариств «Просвіта» і надалі залишається однією із найактуальніших тем дослідження. Наша держава переживає один із найбільш відповідальних періодів своєї історії – період розбудови державності. Вже понад двадцять років існування України як незалежної держави цей процес є складним і суперечливим. Особливого значення набувають проблеми єдності, громадської загоди, співтворчості людей різних верств, регіонів і національностей із різним історичним минулим та віросповіданням.

Історична наука багата прикладами, коли народ у найбільш важкі періоди життя повертається до свого минулого, своїх витоків, звідки він черпає енергію, силу й інтелект для подальшої боротьби. У цьому найбільш важливу роль відіграли культурно-освітні просвітницькі товариства.

У сучасних умовах розбудови української держави перед нашим суспільством постала актуальна проблема детального вивчення і глибокого осмислення свого минулого. Значною мірою це стосується саме сільських «Просвіт». Доволі змістовно історію «Просвіт» Правобережної України висвітляли у своїх роботах сучасні дослідники. Слід відзначити праці А. Середяк [32], О. Лисенка [24], А. Євселевського [21], С. Фарини [34], О. Германа [20], А. Кравчука [23], С. Масюк [27], Т. Осташко [29], О. Малюти [26], В. Лозового [25], В. Нестеренка [28] та інших. Об'єктивне вивчення зазначеними вченими проблем становлення і розвитку просвітницьких товариств стало можливим після проголошення незалежності України. При цьому, вітчизняні історики спиралися на нові архівні матеріали, історичні документи, раніше не доступні, а також на спогади очевидців. Аналізуючи праці цих науковців, варто зазначити, що вони ґрунтовно висвітляли питання становлення, розвитку, форм діяльності просвітницьких товариств, акцентували увагу на роль «Просвіт» в українському національно-культурному русі, їх значення у період Української революції 1917–1921 рр. Проте у згаданих розвідках зазначена тема досліджена недостатньо. На сьогодні ще залишаються «білі плями» у вивченні діяльності «Просвіт» сільської місцевості. Тому метою нашої публікації є дослідження історії сільських «Просвіт» Правобережної України на основі маловідомих джерел.

Період Української Держави П. Скоропадського є однією із суперечливих і неоднозначно трактованих сторінок історії українського народу. У багатьох монографіях, статтях дослідниками робиться акцент на винятково важливі досягнення гетьмана в

освітньо-культурній сфері. Наводяться конкретні приклади для підтвердження цього факту. Безперечно, із цим важко не погодитися. Проте Гетьманат вимагає більш ретельного вивчення з огляду на ті історичні факти, які відкриваються в умовах розбудови Української державності.

Вважаємо за доцільне навести кілька думок очевидців тих подій про Гетьманат та становище культурно-освітньої сфери того часу. Зокрема, за висловом відомого академіка і громадського діяча С. Єфремова, можновладці «співаючи гімн освіті, перетворювали її на вічного жида» [22, с.119]. На його ж думку, це досить негативно позначилося на піднесенні культурно-освітнього рівня насамперед сільського населення. «Те село, що півтора року тому враз було стрепенулось і струснуло з себе одвічні кайдани, що створило сотні самостійних «Просвіт», гімназій – те село дичає», – писав він у вересні 1918 р. [22, с.119].

У книзі «Із історії освітнього руху на Україні» С. Постернак – активний учасник революційних подій – писав, що гетьманський переворот спочатку загальмував, а потім і взагалі припинив розвиток позашкільної освіти. Почалися гоніння з боку колишніх землевласників. Уся інтелігенція, особливо українська, була взята під підозріння як неблагонадійна. До земств повернулися цензовики, колишні інспектори народних шкіл; до Державної варти – колишні поліцаї, стражники, урядники, справники, станові, губернатори. Розпочалося руйнування зробленого за попередні місяці існування Центральної Ради [30, с.91].

Один із радянських функціонерів тих років Я. Ряппо відзначав, що при Гетьманаті П. Скоропадського зростання «Просвіт» призупинилося [31, с.13].

Про утиски в період Гетьманату пишуть багато сучасних вітчизняних дослідників, у тому числі Л. Березівська. На її думку, в добу П. Скоропадського посилюлися антидемократичні процеси, діячі українського руху переслідувалися [19, с.28]. Т. Ківшар вважає, що після гетьманського перевороту просвітницький рух, що зазнав свого розвитку за часів УЦР, почав занепадати. Вже наприкінці травня 1918 р. опозиція до гетьмана П. Скоропадського набрала організаційної форми у вигляді Українського національно-державного союзу, що звернувся до нього з меморандумом, де зазначалося, що нова адміністрація відкрила «похід проти українства і українського руху, припиняє діяльність «Просвіти», українські діячі, а то і просто свідомі українці на провінції переслідуються і арештуються» [22, с.118].

Підтвердження про важке становище товариств при Гетьманаті знаходимо також в інших джерелах, зокрема, у тодішніх періодичних виданнях. Так, часопис «Нова Рада» зазначав, що вже з травня 1918 р. у газетах з'явилися відомості про те, що «Просвіти» терпіли утиски з боку влади: їх приміщення, майно знищували, конфіскували буцімто крамольні книги, викидали портрети Т.Г. Шевченка, а подекуди осередки взагалі закривали тощо. А самі «Просвіти» потрапили в таке ж становище, що і за царсько-

го режиму [9, с.1]. Як свідчить часопис «Життя Поділля», особливо багато «Просвіт» почало утворюватися після скинення Гетьманату [13, с.3-4]. Важливо відзначити, що в редакційних архівах залишилося багато неопублікованого матеріалу через цензуру того часу.

Отже, як бачимо, факти красномовно свідчать про те, що доба П. Скоропадського попри позитивні зрушення мала і негативні. Спробуймо розібратися в особливостях діяльності сільських «Просвіт» у цей час та їх взаєминах із місцевою адміністрацією.

Прихід до влади П. Скоропадського спричинив формування нових органів влади на місцях. Губернські старости за своїм статусом повністю відповідали російським губернаторам, а вся система місцевої влади поступово наближалася до моделі самодержавства. Цьому сприяло те, що до земств повернулися колишні інспектори народних шкіл, до державної варти – поліцаї, стражники, урядники, справники, станові. У переважній своїй більшості ці люди дотримувались консервативних поглядів. Разом із землевласниками вони неприхильно ставилися до факту існування Української Держави і вважали це явище тимчасовим, бажаючи повернення імперських часів.

Такі консервативні чиновники та інші представники гетьманської адміністрації негативно ставилися до роботи вже існуючих «Просвіт», а також до відкриття нових, і де влада могла, там одразу ж закривала осередок. Характерним прикладом цього є Товариство просвіти с. Куківка Могилівського повіту, яке місцева адміністрація відразу ж закрила. Окремі просвітяни були заарештовані, інші вимушені переховуватися і ховати заборонену літературу [17, с.4].

Часопис «Нова Рада» повідомляв про наступні випадки утисків «Просвіт» на території Правобережної України: 1) брадавській «Просвіті» староста чинив перешкоди в скликанні загальних зборів членів товариства; 2) у м. Хабному, що на Київщині, міліція та німці розігнали товариство «Просвіту» і відібрали приміщення. Такі книжки, як історія України, «Кобзар», байки тощо визнані політичними і конфісковані. Міліція не визнавала української мови; 3) у м. Іванкові, що на Київщині, місцеву «Просвіту» було закрито німцями, приміщення зайнято, книжки винесені з приміщення школи; 4) у м. Чорнобилі, що на Київщині, приміщення «Просвіти» зайняли німці і тому культурно-освітня робота припинилася; 5) на казарму перетворили і приміщення товариства «Просвіта» у с. Звягелі, що на Волині; 6) заарештовано голову сквирського товариства «Просвіта» і члена ради повітової спілки «Просвіт» Михайла Петровича Россінського; 7) у с. Лянцкорунському, що на Поділлі, повітовий староста заборонив товариству «Просвіта» вистави «По ревізії» й «Москаль-чарівник» [6, арк.34]. Отже, утиски просвітян були не поодиноким, а систематичним явищем.

Така реакція була спричинена і тим, що діяльність деяких (поодиноких – авт.) товариств виходила за культурно-освітні межі їх статутів, а також просвітяни здійснювали агітацію проти існуючого порядку. Відповідно адміністрація забороняла їм проводити заходи, відбирала у них приміщення, конфісковувала україномовну

літературу, особливо з історії України, «Кобзарі» тощо. Гетьманська адміністрація на місцях вчиняла також фізичні екзекуції над членами «Просвіт». Особливо постраждали керівники товариств, активісти, котрих переслідували й ув'язнювали, а щодо деяких із них навіть застосовували катування. Такі випадки мали місце, наприклад, у таких селах Подільської губернії, як Северинівка, Чернятин, Літинці [8, арк.137-138зв.]. У подібних «заходах» відзначилося місцеве чиновництво й частково окупаційна влада. Найбільш дієвою формою боротьби із просвітництвом були арешти та ув'язнення членів «Просвіт». Такі заходи давали позитивні наслідки для гетьманської влади. По-перше, зменшувалася активність осередків. По-друге, інші просвітяни, боячись репресій, проводили діяльність пасивно або взагалі відмовлялися від неї. Так, у с. Кукавка Могилівського повіту керівники товариства Гаврилків, З. Чорний і Барціховський були ув'язнені, решта просвітян боялася проводити культурно-освітню роботу [14, с.27-29]. За Гетьманату мали місце залучення до примусових робіт просвітян та їх арешти за анонімними повідомленнями противників просвітницької діяльності.

Іноді, опираючись на закон, представники влади навмисно чинили перешкоди роботі «Просвіт», наприклад, затримували реєстрацію статутів. Зокрема, уманський окружний суд не зареєстрував статут товариства «Просвіта» м. Ліповці. Лише у 1918 р. повертав його на «доопрацювання» п'ять разів. Щоразу знаходилися виправдання такому рішенню: то недотримання формальностей, то статут написаний українською мовою, то відсутність необхідної кількості марок, то не вказано, на який термін обирається ревізійна комісія товариства і подібне [10, с.7].

Одними із перших зазнавали гонінь учителі. Справа у тому, що саме вони ще за часів Центральної Ради відігравали помітну роль у демократичних державотворчих процесах. Часто репресій зазнавали ті, хто абсолютно не завдавав шкоди гетьманському режиму. Відтак, голова Летичівської повітової земської управи М. Дем'яновський наказав закрити школу у с. Женишківці Летичівського повіту і не допускати «читань і вистав». Учителів С. Мазура та П. Луцкевича було переведено в сусідні села тільки через те, що вони входили до «Просвіти». Місцева влада заборонила педагогам брати участь у діяльності товариства. Освітяни села, щоб не втратити свої посади, стали виходити із «Просвіти» [12, с.21]. У журналі «Село», який видавала Подільська губернська управа протягом 1917-1919 рр., учитель с. Рогізни Брацлавського повіту К. Панченко гетьманський період називав реакцією: «в дні реакції проводирі «Просвіти» мусіли ховатися...» [16, с.26-28].

У рубриці «З життя «Просвіт» на Поділлі» журналу «Село» висвітлювалася діяльність сільських товариств губернії. В окремих статтях подавалася інформація про виникнення, діяльність осередків та їхні проблеми, а також найрізноманітніші матеріали культурно-освітнього характеру. Проте не весь матеріал, поданий у часопису, доходив до читача, бо кожен номер проходив німецьку цензуру, а «17-е число ... вийшло з великою білою плямою, бо Кам'янець-Подільська цензура заборонила друкувати «Лист

С. Петлюри» [33, с.152]. Незважаючи на цензуру, факти утисків просвітян та товариств ставали надбанням гласності.

Важливою формою роботи «Просвіт» була театральна справа. Саме завдяки театральним постановкам відбувалося усвідомлення селянством своїх національних і соціальних прав. Через вистави можна було поширювати народну освіту, національну ідею тощо. У цілому, театральні заходи були важливим чинником у піднесенні духовного рівня населення. Ось чому ця сфера викликала посилений інтерес із боку гетьманських державних органів влади і вони намагалися обмежити кількість вистав. Тому для проведення вистав просвітяни зобов'язані були звертатися за дозволом до губернських старост. Крім цього у регіоні спостерігалася неприємна для просвітян ситуація навколо квитків: щоб їх виготовити, необхідно було брати дозвіл у податкового інспектора. Після цього знову необхідно було йти до нього, щоб той завірив їх печаткою, а згодом із них стягувався благодійний збір, як це мало місце, наприклад, у с. Вербівка Чигиринського повіту [4, с.42]. Таким чином, постановка вистави приносила, як правило, 80-150 крб. прибутку, а поїздка, скажімо, до Чигирини з далекого села разом з іншими видатками сягала 200 крб. Отже, бачимо, наскільки збитковим для товариства могла бути театральна вистава, особливо якщо виникала потреба їздити у повітове місто із села щонайменше двічі.

З іншого боку, на місцях політика гетьмана П. Скоропадського викликала протидію з боку селян. Вони розуміли, що привласнене майно поміщиків за часів Центральної Ради доведеться повертати. Через це на селі відбувалися масові акції протесту сільського населення. Зокрема, 12 травня 1918 р. у згаданому вже с. Северинівки один із фундаторів місцевої «Просвіти» вчитель П. Кузьминський організував антигетьманську маніфестацію, яка пройшла через сусідні села Чернятин та Токарівку. У них селяни збиралися на мітинги, на яких П. Кузьминський закликав не визнавати гетьманську владу, тому що «ця влада панська і ворожа селянам» [7, арк.9]. Врешті-решт агітатор П. Кузьминський та 13 селян були заарештовані за антиурядову пропаганду.

Діяльність просвітян регіону ускладнювалася тим, що австро-угорські та німецькі війська й окупаційна адміністрація, які перебували в Україні, були не зацікавлені в розвитку просвітництва, а тому товариства зазнавали утисків. Окупанти відбирали у сільських «Просвіт» приміщення, не дозволяли проводити культурно-освітню роботу серед населення, проводили конфіскації тощо. У київському с. Сигнаївка німці зламали замки на приміщенні товариства й знищили усе майно: лампи, книжки, декорації. Перебувати в будинку й проводити освітянську роботу серед селян було заборонено. Всього збитків було завдано на суму 5565 крб. Керівництво осередку звернулося згодом до Директорії УНР із проханням відшкодувати завдані збитки [4, арк.97]. На Волині у с. Звягелі військові зайняли приміщення «Просвіти», внаслідок чого її діяльність припинилась [6, арк.34]. У відповідь на такі дії відбувалися народні заворушення. Так, 6 серпня 1918 р. у м. Ялтушкові, що на Поділлі, під час

вистави молодь обеззброїла варту й шістьох австрійців. Наслідки були жахливі: розпочалися арешти, довелося «виплатити 300 тисяч карбованців контрибуції, витримати знущання, пожежу й обстріл» [15, с.26]. Товариство припинило своє існування. У цей час спостерігається помітне зменшення активності просвітян. Частина сільських «Просвіт» взагалі існувала на папері. А в Сквирському (на Київщині), Дубнівському (на Волині), Брацлавському (на Поділлі) повітах товариств майже не було.

Фактично на місцях замість планомірної позашкільної роботи, розпочалося руйнування всього того корисного, що було зроблено за часів Центральної Ради. Варто зазначити, що у Києві, безперечно, планувалася позашкільна робота, зокрема, просвітницьких організацій. Проте на місцях ці плани були майже нездійсненними. Як зазначав С. Постернак, «ні в якій іншій галузі освіти стільки не наробив лиха гетьманський режим, як саме в позашкільній освіті» [30, с.91].

У київському часопису «Народня справа» у статті «Просвітня справа на селі» повідомлялося, що «з бадьорих учасників культурно-освітньої роботи, з радісних свідків тієї «чудової картини» ми стали свідками сумних і ганебних утисків до просвітніх товариств, нічим не оправданих перешкод просвітній роботі, ми опинилися зі зв'язаними руками. Можна навести довгий синодик згинувших від такої «опеки» «Просвіт», низки урядових (головним чином – від «Державної варті») скорпіонів, силу фактів глаумливого відношення до нашої гордості, краси і надії – Українських «Просвіт» [11, с.3]. Зазначені факти свідчили про те, що за часів Гетьманату складалася незрозуміла ситуація для просвітян з одного боку, уряд, в якому були й прогресивні українські діячі, виділяв кошти (невеликі) на підтримку цих товариств, а з другого боку, місцева адміністрація здійснювала реквізиції помешкань, труси, арешти просвітніх діячів, забороняла будь-які зібрання. Таким чином, органи місцевого самоврядування фактично протидіяли уряду, підриваючи його авторитет. А діяльність «Просвіт» вступала у протиріччя із внутрішньою політикою гетьманського уряду на місцях.

У відповідь на утиски із боку владних структур просвітяни зверталися по допомогу до центральних органів влади. Так, мешканець с. Северинівки Літинського повіту вчитель І. Цимбал звернувся із листом до Міністерства народної освіти. Він повідомив наступні факти: повітова шкільна рада розіслала розпорядження влаштувати святкування роковин Т Шевченка у кожному селі. На підставі цього, а також маючи дозвіл австрійської адміністрації, у с. Северинівка на другий день Великодніх свят – 6 травня (новий стиль) за участі місцевої «Просвіти» відбулася маніфестація. У селі вивісили портрет Кобзаря, національний прапор, виконували українські пісні. У промовах говорилося про відродження України, життя та діяльність Т. Шевченка, шкільні справи на селі, про приєднання сеаян до місцевої «Просвіти», боротьбу з пияцтвом. Захід пройшов спокійно, за що була отримана подяка від присутніх австрійських властей. Через певний час, коли гетьманська влада

видала указ про заборону зібрань та маніфестацій, згадали про зазначену маніфестацію. Державна варта розпочала проводити обшуки і арештовувати учасників маніфестації. Усього було затримано 23 особи, яким інкримінували агітацію проти гетьмана П. Скоропадського, проведення антидержавної маніфестації та підбурювання населення до повстання проти влади. Зважаючи на брак доказів із цієї справи, слідчий Вінницького Округного суду 5-ї дільниці Вінницького повіту відпустив із в'язниці всіх ув'язнених. Проте повітова адміністрація через губерньського старосту домоглася повторного арешту маніфестантів. І це при тому, що докази їх вини були зібрані з порушенням чинного законодавства: здійснювався тиск на селян, маніфестантів, фальсифікувалися їх свідчення тощо [8, арк.137-138]. Зауважимо, що зазначений приклад був характерним для місцевих умов.

Сільські «Просвіти» змушені були просити у департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти і мистецтва вжити заходів для покращення їх роботи. Зважаючи на утиски, яких зазнавали просвітяни, зазначений орган влади неодноразово звертався до повітових старост, щоб не заважали товариствам працювати. З іншого боку, департамент попередив товариства про те, що не варто виходити у своїй роботі за межі статуту. Останній, у свою чергу, обов'язково повинен бути зареєстрований в Округному суді, бо лише маючи такий статут, «Просвіти» могли довести законність своєї діяльності. Департамент позашкільної освіти також звертався до міністра народної освіти і мистецтва з проханням захистити усі українські просвітницько-культурні організації від самоправних дій місцевих органів влади [4, арк.30, 36, 106-107].

З огляду на чисельні скарги із місць міністр внутрішніх справ 6 липня 1918 р. видав розпорядження губерньським старостам і міським отаманам підтримувати діяльність «Просвіт». Особливо директор департаменту загальних справ Міністерства внутрішніх справ Тоцький 29 липня 1918 р. також видав розпорядження губерньським старостам і міським отаманам вжити заходів для поліпшення умов роботи просвітницьких організацій [1, арк.27]. Як показали наступні події, ці накази особливої ролі не мали. На місцях урядовці на практиці не завжди дотримувалися тих вказівок, які їм надходили з центру. Відтак все чи майже все у тому чи іншому населеному пункті залежало від волі місцевого чиновництва.

Міністр народної освіти і мистецтва М. Василенко 10 серпня 1918 р. надіслав до міністра внутрішніх справ І. Кістяківського такого листа (наводимо із деякими скороченнями): до мене часто звертається департамент позашкільної освіти в тій справі, що в дуже багатьох місцях України владою на місцях робляться перешкоди в діяльності «Просвіт» (закриваються народні бібліотеки, реквізуються помешкання, забороняються зібрання членів), що в кожному окремому разі треба подавати прохання на дозвіл зібрання, а се прохання завше буває – або безкорисним, або дозвіл приходить після строку. З огляду на те: а) що товариства «Просвіта» є лише культурно-просвітніми інституціями, не маючи

нічогісінько спільного з політикою...; в) що завдання товариства «Просвіта», дуже високе і вдячне – відродити національну культуру України, знищити серед народу темряву... я звертаюсь з ласкавим проханням до вас видати наказ до підлеглої Вам влади на місцях, аби вона не вимагала окремих прохань на дозвіл збиратись членам «Просвіти» для провадження своєї діяльності в межах зареєстрованого статуту і не перешкоджати корисній праці товариства «Просвіта» [18, с.2].

Систематичні звертання, скарги, прохання до органів державної влади дали позитивний результат. Згідно із законом від 24 вересня 1918 р., приміщення культурно-освітніх установ не підлягали ревізіціям [3, арк.37].

Крім цього, департамент позашкільної освіти на чолі із С. Русовою також звернувся до міністра внутрішніх справ із листом про дозвіл на скликання з'їзду «Просвіт», звертаючи при цьому увагу чиновника на факти свавілля місцевих адміністрацій. Зокрема, були названі такі методи боротьби влади із просвітництвом: закриття товариств, конфіскація літератури, арешти просвітницьких діячів, заборона проведення загальних зборів, театральних заходів, організувати хор, припинення асигнування на позашкільну освіту з кошторисів губернських земств і под. [2, арк.3].

За ініціативи департаменту позашкільної освіти 3-5 листопада 1918 р. у Києві відбувся II Всеукраїнський з'їзд «Просвіт», куди було запрошено 70 осіб. Невелика кількість делегатів пояснювалося тим, що це було головною умовою влади. Представники просвітницьких організацій скаржилися на місцеву адміністрацію, зокрема старост, «державну варту», оскільки майже всюди останні не давали проводити культурно-освітню роботу. Крім того, делегати з'їзду відзначали відсутність сталих організацій, повітових та губернських спілок «Просвіт».

На форумі у своїй доповіді про матеріальне і правове становище просвітницьких товариств М. Ярмоленко відзначав, що руйнування зазнавали як не зареєстровані, так і зареєстровані осередки [2, арк.136]. Це свідчило про те, що факт реєстрації осередків не забезпечував їм нормального функціонування.

Серед постанов II Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» важливими є наступні: «щоб негайно припинено руйнівне втручання старост і державної варті в просвітню роботу товариств; щоб було негайно видано наказ вищої влади про те, що діяльність товариств «Просвіта», їх збори, читання і т. и. не підлягають ніяким обмеженням; щоб було захищено помешкання товариств «Просвіта» від ревізіцій спеціальним наказом; щоб було випущено з в'язниць безпідставно арештованих і визволено з заслання діячів і членів товариств «Просвіта» [5, арк.2-3]. Щоправда, і це не могло суттєво вплинути на гетьманську владу.

Таким чином, із проголошенням Української Держави П. Скоропадського на території Правобережної України виникали протиріччя між політикою адміністрації на місцях та діяльністю сільських «Просвіт». Перевага була на боці першої, оскільки робота просвітрян

повністю залежала від чиновників. Тому, користуючись своєю владою, вони всіляко перешкоджали діяльності просвітян, паралізуючи в окремих місцях культурно-освітню роботу товариств. Як наслідок, позашкільна освіта у регіоні стала занепадати.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.1793, оп.1, спр.5.
2. ЦДАВО України, ф.2201, оп.2, спр.375.
3. ЦДАВО України, ф.2201, оп.2, спр.367.
4. ЦДАВО України, ф.2201, оп.2, спр.391.
5. Державний архів Київської області, ф.1447, оп.1, спр.28.
6. Державний архів Хмельницької області, ф.р.1158, оп.1, спр.2.
7. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької області), ф.р.1196, оп.1, спр.32.
8. Держархів Вінницької області, ф.р.1543, оп.1, спр.4.
9. В оборону «Просвіт» // Нова рада. – 1918. – № 163.
10. Вісти з місць // Відродження. – 1918. – Ч. 146.
11. Просвітня справа на селі // Народня справа. – 1918. – № 37.
12. Мазур С. С. Женишківці / С. Мазур // Освіта. – 1918. – № 2.
13. З життя «Просвіт» // Життя Поділля. – 1919. – № 80.
14. По Поділля // Село. – 1919. – № 3.
15. З життя «Просвіт» на Поділля // Село. – 1919. – № 6.
16. З життя «Просвіт» на Поділля // Село. – 1919. – № 12.
17. З життя «Просвіт» на Поділля // Село. – 1919. – № 88.
18. В оборону «Просвіт» // Волинська газета. – 1918. – № 10.
19. Березівська А.Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (др. пол. XIX – поч. XX ст.) / А.Д. Березівська. – К. : Молодь, 1999. – 192 с.
20. Герман О.М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с.
21. Євселевський А.І. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні : історичний нарис / А.І. Євселевський, С.Я. Фарина. – К. : Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.
22. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) / Т. Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 344 с.
23. Кравчук Л.В. Культуротворча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / Л.В. Кравчук. – Чернівці, 1996. – 23 с.
24. Лисенко О.В. «Просвіти» у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / Лисенко Олександр Васильович. – К., 1998. – 169 с.
25. Лозовий В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти». – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільське міське тов-во «Просвіта»; Історико-культурологічне Подільське брат-во, 1996. – С. 28-40.
26. Малюта О.В. Шляхи, політи кров'ю. Про діяльність осередків подільського товариства «Просвіта» в першій половині XX століття / О.В. Малюта // «Просвіта»: історія та сучасність (1868–1998) : зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка / упоряд. ред. В. Герман. – К. : Просвіта; Веселка, 1998. –

- С. 329-332; Малюта О.В. «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / О.В. Малюта. – К., 2005. – 20 с.
27. Масюк С.О. Діяльність товариств «Просвіта» в Україні (березень 1917-1920 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України / Масюк Світлана Олександрівна. – К., 1997. – 143 с.
28. Нестеренко В.А. Діяльність товариства «Просвіта» на початку 20-х років на Поділлі / В.А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : науковий збірник, присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького / ред. кол.: Баженов Л.В. (відп. ред.), Баженов С.Е., Винокур І.С., Костиця М.Ю. та ін.). – Кам'янець-Подільський : Доля, 1995. – С. 158-160.
29. Осташко Т.С. Товариство «Просвіта» – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради / Т.С. Осташко // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради) : матеріали наук. конф., 20 березня 1997 р. / В.А. Смолій (ред.) ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 272-280.
30. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні (за часи революції 1917-1919 рр.) / С. Постернак. – К. : Печатня Видавничого Товариства «Друкар», 1920. – 128 с.
31. Ряпшо Я. Просвещение на Украине / Я. Ряпшо // Путь Просвещения. – 1922. – № 6.
32. Середяк А. Товариство «Просвіта» в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914–1928) / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти». – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С. 42-52; Середяк А. Товариство «Просвіта» за межми Галичини / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти». – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С. 64-74.
33. Телячий Ю.В. Інтелегенція Поділля в культуротворчих процесах періоду гетьманату П. Скоропадського: сторінками журналу «Село» (1918 р.) // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 3. – С. 150-154.
34. Фарина С.Я. Роль «Просвіт» в українському національно-культурному русі на початку XX століття : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / Фарина Сергій Якович. – Кременчук, 1993. – 233 с.

Г. Г. Кучеров

СЕЛЬСКИЕ «ПРОСВИТЫ» И МЕСТНАЯ АДМИНИСТРАЦИЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ ПЕРИОДА ГОСУДАРСТВА П. СКОРОПАДСКОГО: ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

В статье исследованы вопросы взаимодействия сельских «Просвит» и местных администраций Правобережной Украины периода государства П. Скоропадского. В частности, отражен процесс формирования новых органов власти на местах и прихода к власти сторонников гетманата.

Проанализированы противоречия между политикой власти и деятельностью сельских «Просвит». Так, на основе источников, а именно журнала «Новая Рада», доказано, что просветительские организации подвергались притеснениям со стороны местных администраций. Одними из первых под пресс власти попали учителя. Австро-венгерские и немецкие войска и оккупационная администрация, которые находились в Украине, были заинтересованы в развитии просвещения, а потому они строго регламентировали и ограничива-

ли деятельность обществ. Как следствие – на местах политика гетмана П. Скоропадского вызвала протест со стороны крестьян.

Выяснено, что из-за противодействия местных властей просветители обратились за помощью в центральные органы власти. Сельские «Просвиты» вынуждены были просить у департамента внешкольного образования Министерства народного образования и искусства и других органов власти принять меры для улучшения их работы. Представители государственного аппарата М. Василенко, С. Русова пытались способствовать развитию просвещения.

Рассмотрена работа II Всеукраинского съезда «Просвита» в целом, а также доклад М. Ярмоленко о материальном и правовом положении просветительских обществ в частности, в котором отмечено, что разрушение испытывали как зарегистрированные, так и незарегистрированные ячейки. Сделан вывод, что важными в работе форума стали постановления о необходимости немедленного прекращения вмешательства органов гетманской администрации в просветительскую деятельность, о невозможности внесения ограничений относительно деятельности «Просвита», их собрания, чтений и тому подобное.

Ключевые слова: «Просвита», Правобережная Украина, Гетманат, местная администрация, просветители, деятельность, общество, центр.

Gennadiy Kucherov

RURAL «PROSVITA» AND LOCAL ADMINISTRATION OF RIGHT-BANK UKRAINE OF PERIOD OF THE STATE OF P. SKOROPADSKIY: PROBLEMS OF MUTUAL RELATIONS

This article explores the interaction village «Prosvits» and local governments-bank Ukraine State Skoropadskiy period. In particular, reflected the formation of new local authorities and the coming to power of supporters Hetmanat.

Analyzes the contradictions between policy authorities and rural activities «Prosvits». Thus, based on sources such as journal “New Board” proved that educational organizations oppressed by the local administration. One of the first authorities were under pressure teachers. Austro-Hungarian and German forces and the occupation authorities, who were in Ukraine were not interested in the development of education, but because they are strictly regulated and limited the kinds of societies. As a result – local politics Hetman Skoropadskiy protests by the peasants.

It was found that because of opposition from local authorities prosvityany appealed to the central government. Village «Prosvits» had to ask the Department of Extracurricular Education Ministry of Education and the Arts and other authorities to take steps to improve their work. Representatives of the state apparatus M. Vasilenko, S. Rusova tried to promote education.

Considered the II Ukrainian Congress «Prosvita» in general, and the report of M. Yarmolenko financial and legal status of educational societies in particular, which noted that the destruction suffered as not registered and registered centers. It was concluded that important in the forum were an order of need immediate cessation intervention of the Hetman's administration in educational activities, the impossibility of introducing restrictions on the activities of «light», their meetings, readings and more.

Key words: «Prosvita», Right-Bank Ukraine, the Hetmanate, the local administration, prosvityany activities, partnership, cell.

Отримано: 10.11.2014